

לימוד בשבת לצורך מטלה צבאית לאחר השבת

רס"ן, הרב מתן גולדברגר – רב בה"ד 1

- א. הקדמה
- ב. הגדרת האימון הצבאי ע"פ ההלכה
- ג. ממצוא חפצך
- ד. שטרי הדיוטות
- ה. ספרי חול
- ו. הכנה מקודש לחול
- ז. שמא יכתוב
- ח. סיכום

א. הקדמה

פעמים רבות נתקל המפקד והחייל הדתי במצב בו הוא נדרש, או נאלץ, להתכונן בשבת לקראת מטלה צבאית המתקיימת לאחר השבת. הדוגמאות הינן רבות, הידועות שבהן – למידה לקראת מבחן, לקראת תרגיל או הכנת ציר לתרגיל ניווט. אך לא פעם מדובר במשימה צבאית מבצעית כהכנה למבצע, הכרת גזרת הלחימה וכדו'. במאמר זה נדון במצבים השונים בהם נדרש, נאלץ או רוצה המפקד והחייל הדתי ללמוד בשבת לקראת מטלה צבאית, המתוכננת לאחר השבת, ונביא את המקורות ואת הדין בכל אחד מהמקרים. כאמור, מצאנו סוגים שונים של הכנה ע"י למידה בשבת לצורך מטלה צבאית לאחר השבת: הכנה מבצעית – למידת חומר מודיעיני, למידת היסטוריה גזרתית, למידת הגזרה וכו'. הכנה לתרגילים – כלימוד מתווה התרגיל, למידה מתרגילים קודמים וכו'. למידת ציר ניווט תרגילי – למידה המאופיינת בכתיבה ומחיקה רגילה, וע"ג מפות. למידה לצורך מקצועי ופיקודי – היכרות עם האמל"ח עליו מתאמנים, למידת חומר להעברת שיעור, למידת מור"קים, קריאה על מצב החיילים וכדו'. לימוד לקורסי העשרה – קורס גמו"ש, השלמת בגרות תוך כדי שירות וכדו'.

הדילמה – מחד, יום השבת ניתן בצה"ל לשביתה ממלאכה, למנוחה מכל פעולה. הדבר גם מעוגן בפקודות¹. אופיו של יום השבת צריך להיות יום של מנוחה והתעלות. פגיעה באופיו ע"י עיסוק בדברי חול, תפגע בו לטווח הקצר והארוך. מאידך, ישנו ערך גדול ללמידה מקצועית עבור מפקדים וחיילים. בקורסים מסוימים, חייל שלא ילמד בשבת – יצור פער מהחיילים האחרים והדבר יפגע בו. בוודאי הדבר נכון במקומות עם נגיעה מבצעית. נוסף לכך – לעתים, התחליף ללימודי חול הוא קריאת עיתוני חול, שוודאי הינה גרועה יותר מלימודי חול.

במאמר זה נדון בסוגיות ההלכתיות הנוגעות להכנה למטלה צבאית, מהמקורות עד להלכה. ראשית – נדון במעמד האימון הצבאי והכנתו ע"פ ההלכה, ובהמשך לכך – באיסורים הכרוכים בלמידה בשבת, וביישומם בהקשר הצבאי.

ב. הגדרת האימון הצבאי ע"פ ההלכה

כתבו גדולי אחרוני זמננו, כי העוסק בהכנה לפעילות מבצעית, ואף העוסק בהכנה לאימונים ותרגילים, נחשב כעוסק בחפצי מצווה ובצרכי רבים. הדבר נלמד מדברי הרמב"ם במניין המצוות הקצר על מצוות "נקי יהיה לביתו"²:

"שלא יתחייב חתן בדבר מצרכי רבים כל שנתו כגון צבא³ ושמירת החומה וכיוצא בהן שנאמר לא יצא בצבא ולא יעבור עליו לכל דבר".

וכך כתב בשו"ת מלומדי מלחמה⁴, וכך נכתב בספר תורת המחנה⁵, ובספר "הצבא כהלכה"⁶, והדברים פשוטים⁷.

ע"פ הגדרה זו – נדון בהגדרת האיסור על למידה למטלה צבאית הקשורה לאימון:

ג. ממצוא חפצך

חז"ל למדו מדברי קבלה על איסורי שבת הנוגעים לצביון השבת:

נאמר בנביא⁸:

1 הפ"ע 3.0903: "בימים אלה יופסקו כל העבודות בצה"ל, פרט לעבודות החיוניות לבטחון המדינה".

2 ספר המצוות, לא תעשה שיא.

3 במובאה זו, ככלל המאמר, ההדגשות אינן במקור.

4 תשובה טז ועוד.

5 חלק א' הקדמה לנספח "העוסק במצווה פטור מן המצווה".

6 עמ' נט.

7 בהמשך לכך, ישנו דיון בחיוב מצוות תפילה לעוסקים בצרכי ציבור, עיין על כך בנספח הנ"ל בתורת המחנה

חלק א' עמ' 273.

8 ישעיה נח, יג.

"וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר".

ועל כך אומרים חז"ל⁹:

"אמר קרא ממצוא חפצך ודבר דבר, חפצך - אסורים, חפצי שמים - מותרין".

ונפסק בשו"ע¹⁰:

"חפצי שמים מותר לדבר בהם, כגון: חשבונות של מצוה, ולפסוק צדקה, ולפקח על עסקי רבים, ולשדך התינוק ליארס וללמדו ספר או אומנות".

וכתב במשנה ברורה¹¹:

"ולפקח על עסקי רבים - לעיין ולחקור דצרכי רבים הוי כצורך מצוה".

למדנו מכאן שהכנה עיונית לאימון, לתרגילים, ולמידת חומר מקצועי, אין בה דין של ממצוא חפצך, שהרי הם כחפצי שמיים, המותרים. וכך מובא בספר קשרי מלחמה¹², מלומדי מלחמה¹³, תורת המחנה¹⁴.

נראה שבכלל הדברים גם כל דבר הנצרך לאימון, כהכנה לתרגילים וקריאת חומר מקצועי. אלא שיש להבהיר - פשוט שאין הכוונה להתיר מלאכות, מדאורייתא ומדרבנן, אלא קריאה של חומר לימודי ומקצועי, הנצרך למטרות אלה. וכל זה נחשב כ"חפצי שמיים".

ד. שטרי הדיוטות

נאמר בגמרא¹⁵:

"מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו, אבל לא מן הכתב וכו' גמרא. מאי טעמא? רב ביבי אמר: גזירה שמא ימחוק. אביי אמר גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות".

9 שבת קנ, א.

10 אורח חיים סימן שו סעיף ו.

11 שם, ס"ק כח.

12 עמ' 38.

13 עמ' 158.

14 חלק ב פרק מב תשובה ה.

15 שבת קמח, ב - קמט, א.

נחלקו הראשונים בשאלה מהם שטרי הדיוטות:

שיטת רש"י:

רש"י במקום אחד כתב¹⁶ שהם שטרי מקח וממכר. ובמקום אחר¹⁷ הוסיף:
"שטר הדיוטות - כגון של חשבונות, או איגרות השלוחות למצא חפץ".

שיטת הרא"ש:

הרא"ש כתב¹⁸:

"ושטרי הדיוטות דאסיר למיקרי בהו פר"י היינו שטרי מקח וממכר ושטרי חובות ומשכונות משום ממצוא חפצך ודבר דבר. וכיון דחיישינן שלא למנות אורחיו ופרפרותיו שמא יקרא בשטרי הדיוטות מסתברא ה"ה בכל אגרות רשות".

דעת הרמב"ם והמאירי:

לדברי הרמב"ם והמאירי כל הדברים הכתובים, ואפילו דברי חכמה ומדע, חוץ מספרי הנבואה ופרושיהן. והוסיפו חז"ל שלא יקרא בשטרות שאין בהן צורך כלל, כגון: כתב המהלך תחת הצורה, אגרת שלום וספרי חול.

מחלוקת נוספת בראשונים היא בשאלה מהו האיסור בקריאת שטרי הדיוטות:

לדעת הרמב"ם¹⁹:

"אסור לקרות בשטרי הדיוטות בשבת שלא יהא כדרך חול ויבא למחוק".

אולם לדעת הרא"ש והר"ן - האיסור לקרוא בשטחי הדיוטות הוא מטעם אחר - משום ממצוא חפצך ודבר דבר. לפי דבריהם, שטרי הדיוטות הם חפצים, ולא חפצי שמיים, ולכן אסור לקרוא בהם.

השו"ע פסק²⁰:

"זימן אורחים והכין להם מיני מגדים וכתב בכתב כמה זימן וכמה מגדים הכין להם, אסור לקרותו בשבת אפילו אם הוא כתוב ע"ג כותל גבוה הרבה, משום גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות, דהיינו שטרי חובות וחשבונות דאפילו

16 שבת קמט, א.

17 שם קטז, ב.

18 שבת פרק כג סימן א.

19 רמב"ם הלכות שבת פרק כג הלכה יט

20 סימן שז סעיף יב.

לעיין בהם בלא קריאה אסור, אבל אם חקק בכותל חקיקה שוקעת, מותר; אבל בטבלא ופנקס אפילו אם הוא חקוק, אסור לקרותו".

ובמשנה ברורה²¹ מעיר שלצורך מצווה הדין שונה:

"אך כשהסעודה היא של מצוה יש להקל הקריאה להשמש דהוי בכלל חפצי שמים דשרי, כמ"ש סימן ש"ו ס"ו. וכ"ש דמותר לשמש להכריז כרוז בבהמ"ד מתוך הכתב".

הרי לנו שההיתר הנאמר בסעיף הקודם חל גם על שטרי הדיוטות.

ה. ספרי חול

נרון כעת ספציפית בדין ספרי חול, שע"פ חלק מהדעות הוא סניף של איסור שטרי הדיוטות:

א. קריאה ולימוד של דברי חולין בשבת

נחלקו הראשונים האם קריאת דברי חולין מותרת בשבת. כאמור, לדעת הרמב"ם השבת אמורה להיות יום שכולו תורה. וכך כתב בפירוש המשנה²²:

"הטעם שאסרו למנותם מן הכתב שמא יקרא אגרות בשבת, וזה אסור, שכל זולת ספרי הנבואה ופירושיהם אסור לקרותו לא בשבת ולא ביום טוב, ואפילו היה בו דברי חכמה ומדע".

והביאו הרב המגיד²³, וכן נראה מדברי הר"ן²⁴ והרז"ה²⁵.

לעומתם, סובר הרשב"א²⁶:

"השיב עוד שמותר בשבת להביט באשטורל"ב דכלי הוא. וכל כלי מותר לצורך גופו ואפילו כלי שמלאכתו לאסור. וכל שכן שאין אלא כאחד מספרי החכמה. דמה הפרש יש בין כתוב רשום בלוחות נחשת בעט ברזל לכתוב בספר".

וכדעתו כתב ברמב"ן²⁷, ולפי מה שנכתב בסעיף הקודם – גם הרא"ש, רש"י ור"ן יסכימו לכך.

21 ס"ק מז.

22 שבת פרק כג משנה ב.

23 בפירושו על הרמב"ם פרק כ"ג הלכה י"ט.

24 הר"ן על הרי"ף שבת סד, ב.

25 המאור הקטן שבת דף מג, א.

26 שו"ת הרשב"א חלק א סימן תשעב.

27 אגור סימן תק"ח.

השו"ע פסק²⁸:

"אסור ללמוד בשבת ויו"ט, זולת בד"ת; ואפילו בספרי חכמות אסור; ויש מי שמתיר, וע"פ סברתו מותר להביט באצטרלו"ב בשבת".

וכתב המשנה ברורה²⁹:

"ויש מי שמתיר - וכן נוהגין להקל וכתב בא"ר דירא שמים ראוי להחמיר בזה כי הרמב"ם והר"ן אוסרים".

גם בלבוש, שולחן עצי שטים, בשו"ע הרב נאמר שהמנהג הוא להקל.

וז"ל שו"ע הרב³⁰:

"יש אומרים שאסור ללמוד בשבת וביו"ט רק בדברי תורה ויראת שמים ואפילו בספרי חכמות אסור שכל ספר שאין בו סרך קדושה יש לגזור משום שטרי הדיוטות ולפי זה אפילו לטלטלם אסור ויש מתירים בכל ספרי חכמות וספרי רפואות מפני שדבר חכמה אינו מתחלף בשטרי הדיוטות ואין לגזור על זה בשביל זה וכן נוהגין להקל וכו'".

ובספרי האחרונים הספרדים מצינו מחלוקת: לדעת כף החיים³¹, אור לציון³², ומנוחת אהבה³³ יש להחמיר כדעה ראשונה בשו"ע.

אך יש מקלים בשעת הצורך. וכך כתב הרב חיים דוד הלוי³⁴:

"כיון ששאלתך מתייחסת להכנה למבחן, ואין לי ספק שייגרם לך צער ועגמת נפש בהימנעות מלימוד זה, יש לנו לסמוך על דעת ה"יש מי שמתיר" שהביא מרן (שכן זו היא כוונתו בציטוט הסברא השניה, ללמדנו שאפשר לסמוך עליה בשעת הדחק, שאם לא כן לשם מה הזכירה בכלל). ולפי זה מותר יהיה בתקופת המבחנים ללמוד לימודים כלליים, והעיקר שכל מעשיך יהיו לשם שמים".

28 סימן שז סעיף יז.

29 ס"ק סה.

30 שם, סעיף לא.

31 שם, אות קכג.

32 שו"ת אור לציון חלק ב - הערות פרק כה - דיני ממצוא חפצך ודבר דבר.

33 חלק א פרק י סעיף לה.

34 שו"ת עשה לך רב חלק א סימן לו.

ב. למידה ע"י צפייה

לעתים ישנו צורך בלימוד מעשי ע"י צפייה. בלימוד כזה יש מחלוקת נוספת. היעב"ץ נשאל³⁵ האם ניתן להביט בניתוח בשבת, עבור לימוד חכמת הרפואה:

"אחר שכוונתך ללמוד בזה ההסתכלות והעיון, ולהשיג ע"י כך ידיעת אותה אומנות, דבר זה איסור מוחלט הוא בעיני מטעמים הנ"ל וכו' וזכור נא מ"ש הרמב"ם ז"ל שאסור ללמוד בשבת אפילו בספרי חכמה כי אם בתורת ד' כל היום. קל וחומר להתלמד במלאכה האסורה בו בלי שום ספק בעולם".

אלא שזו דעה יחידאית. מדברי הגמרא³⁶ נראה שאין איסור להתלמד בשבת ע"י צפייה: "רבן שמעון בן גמליאל אומר המכה בקורנס על הסדן וכו'. מאי קעביד? רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו מפני שמאמן את ידו. קשו בה בני רחבה: אלא מעתה, חזא אומנתא בשבתא וגמר, הכי נמי דמיחייב?".

ומזה למד המגן אברהם³⁷ שמותר לראות אומנות בשבת:

"...ה"ה דמותר לראות אומנות בשבת אף על גב שמלמדה".³⁸

ובמשנה ברורה³⁹ סיכם שכן הדין דווקא באקראי:

"וה"ה דמותר לראות אומנות בשבת אף על גב שמלמדה. ונראה דהיינו דוקא באקראי שנודמן לו לראות".

וכך הביא בספר נשמת אברהם⁴⁰ בשם הגרש"ז אורבך שהתיר זאת כהשתלמות לרופא אך לא לסטודנט.

לסיכום: ישנה מחלוקת ראשונים ואחרונים בעניין לימודי חול רגילים בשבת, נטיית פוסקי אשכנז להקל ונטיית פוסקי ספרד להחמיר. אלא שכשיש בכך צורך מצווה, ומדובר באקראי - ישנה סיבה נוספת להקל.

ו. הכנה מקודש לחול

השבת נועדה לקדושה ומנוחה, והטורח בשבת להכין דבר לימות החול - מזלזל בכבודה, לפיכך אסרו חכמים לטרוח בהכנת דברים משבת לחול.

35 שו"ת שאילת יעב"ץ חלק א סימן מא.

36 שבת קג, א.

37 סימן שמ ס"ק ח. וכן כתב בשו"ע הרב סימן ש"מ סוס"ק ו.

38 והיעב"ץ סבר שמגמרא זו לומדים שאמנם לא חייב, אך אסור מדרבנן.

39 שם, ס"ק כא.

40 סימן שז סעיף ו.

וכך נאמר במשנה⁴¹:

"ומציעין את המטות מלילי שבת לשבת, אבל לא משבת למוצאי שבת".

הרי לנו שאסור מדרבנן להכין משבת לחול.

ובגמ' נאמר⁴² בהקשר אחר:

"תנו רבנן: קערות שאכל בהן ערבית מדיחן לאכול בהן שחרית, שחרית - מדיחן לאכול בהן בצהרים, בצהרים - מדיחן לאכול בהן במנחה. מן המנחה ואילך שוב אינו מדיח וכו'".

אלא, שרואים בדברי חז"ל והפוסקים, שאין איסור על הכנה בשבת כשלא ניכר שמכין לחול. ונביא כמה דוגמאות לדבר:

1. שינה בשבת עבור מוצ"ש

כתב המשנה ברורה⁴³:

"לא יאמר נלך ונישן כדי שנוכל לעשות מלאכתנו במוצאי שבת, שמראה בזה שנח וישן בשביל ימות החול".

מקור דבריו בדברי הספר חסידים⁴⁴, המצוטטים במג"א⁴⁵, ומדויק בדבריו, שכל זה כשאומר כך ומתוך אמירתו ניכרת ההכנה. אך אין איסור לנוח בשבת בשביל מוצ"ש, מבלי לומר זאת.

2. החשכה בתוך תחום שבת

כתב השולחן ערוך⁴⁶:

"מותר להחשיך לתלוש פירות ועשבים מגנתו וחורבתו שבתוך התחום, ולא אסרו להחשיך אלא בסוף התחום משום דמינכרא מלתא".

ובמשנה ברורה מסביר⁴⁷, שבמידה והדבר היה ניכר - היה אסור מצד הכנה מקודש לחול:

"בעניננו לא מינכרא מילתא אלא כשמחשיך בסוף התחום שאז נראה שמחשיך כדי לעשות אח"כ במוצאי שבת דבר שהיה אסור לעשותו בשבת".

41 שבת קיג, א.

42 שבת קיח, א.

43 סימן רצ סעיף ד.

44 סימן רס"ו.

45 סימן ר"צ ס"ק א'.

46 סימן שז סעיף ט.

47 שם, ס"ק מ.

בהקשר הזה, פוסקי דורנו העירו שאין מניעה לבצע פעולות לצורך השבת, כשיש בהן תועלת גם למוצ"ש, כסידור הבית מבעוד יום.

מכאן נדון לגבי לימוד: כשאדם לומד מקצועות חול, ניתן לומר שמשני צדדים אין זה נחשב כהכנה: אין כאן הכנה ממשית, אלא בקריאה בלבד. ב. יש תועלת גם בשבת ללימוד - שמוסיף ידע נצרך.

אך אם אומר בפיו שהלימוד הוא לצורך מוצאי שבת - ודאי שיהיה אסור, כמו הדוגמא הראשונה שהבאנו.

לסיכום: בלימוד עיוני בשבת אין משום הכנה מקודש לחול, אלא אם אומר בפיו שהוא לומד עבור הכנה למבחן אחרי השבת.

ז. שמא יכתוב

בחלק מהלימודים בצבא מקובל מאוד ללמוד ולשנן עם כתיבה - סיכומים, הדגשות וצביעות. במיוחד בהקשר של תכנון צירים - ציר ניווט, ציר נסיעה וכדו' - מקובל מאוד לרשום את הדברים. יש לשאול - עד כמה יש לחשוש ולגזור בנידון דידן?

בכמה מדיני שבת מצינו חשש שמא יכתוב: חז"ל אסרו⁴⁸ לגזור דין בשבת, ולקיים קידושין וחליצה, שמא יכתוב. כמו כן, כפי שראינו למעלה, הרמב"ם בעקבות הגמרא אסר לקרוא בשטרי הדיוטות שמא ימחוק.

הרדב"ז⁴⁹ דן בשאלה האם יש לחשוש לשמא יכתוב וימחוק גם בדברים בהם לא גזרו חז"ל:

"שאלת הרוצה להגיה ספר אם מותר לקרות בו בשבת כדי שיכיר מקום הצריך הגהה לתקן אותו למחר.

תשובה: דבר זה אסור ולא משום דחיישינן דילמא אתי לכתוב בשבת דבשלמא להטות הנר דבר קל הוא לעשות ולפיכך גזרו, אבל להביא הקולמוס והדיו לא חיישינן דאתי לאדכורי כשהוא מתכוון לקרות ומצא טעות בספר התיירו הפוסקים לרשום הטעות בצפורן כדי לתקנו למחר, אבל לקרות לכתחילה להגיה אסור. ודמיא להא דאמרינן אסור לאדם לפקוד שדותיו כדי לראות מה הם צריכין, וכן אסור לאדם להלך בשבת עד סוף התחום כדי שיהא קרוב לעשות חפציו [במוצאי שבת], ועל כיוצא בזה נאמר ממצוא חפצך וגו'. הכא נמי כיון שהוא מכוון להגיה ודאי אסור אבל אם הוא מכוון לקרות ולהגיה מסתברא שהוא מותר כיון שאין כאן מלאכה גמורה".

48 עיין שולחן ערוך סימן שלט סעיף ד.

49 שו"ת הרדב"ז חלק ב סימן תרצ.

על בסיס דברים אלה, התיר הציץ אליעזר⁵⁰ למגיה לקרוא את דפי ההגהה בשבת, בתנאי שכלי הכתיבה לא לפניו:

"ולפענ"ד לאור הדברים שביררתי אין מקום לאסור לבעל המגיה ללמוד בהם, כל שאין כלי הכתיבה לפניו, ואין לנו לגזור ולחוש לשמא ילך להביא כלי הכתיבה. וגם, כפי שמרגיש הבעל התעוררות תשובה בעצמו בדבריו אין לנו כבנדו"ד גזירת חכמים על כך, וא"כ אין לנו לגזור גזירות מעצמנו, אלא אמרינן אדהכי והכי מידכר שהוא שבת וכנ"ל".

ומסתבר, שגם בנידון דידן ניתן לסמוך על דברי הציץ אליעזר לקולא. אולם מספר שערי אפרים⁵¹ עולה שאסור לקרוא דבר שעלולים מתוך כך לכתוב. גם בספר פניני הלכה⁵² אסר ללמוד למבחן שרגילים לכתוב לקראתו, כסברת השערי אפרים. אחרוני זמננו דנו בהקשר זה בלימוד ציר ניווט בשבת. בספר המורים בקשת⁵³ דן בשאלה זו, והתיר ללמוד את ציר הניווט, מכמה נימוקים:

לעניין הכנה מקודש לחול – אין איסור, כיוון שמדובר בדיבור בעלמא. לעניין ממצוא חפצך – אין איסור, כיוון שמדובר בחפצי שמים. לעניין חשש כתיבה – אין איסור, כיוון שגזרת שמא ימחוק, לא חלה על עיון למעט שטרי עסק וחשבון.

וסמך דבריו על הרב נבנצאל והרב אליהו שהסכימו עמו. ואולם בספר קשרי מלחמה⁵⁴ אסר ללמוד ציר ניווט בשבת, ומסתמך על גזרת שמא יכתוב ושמא ימחוק שצוינה לעיל, שהרי כך דרכו של לומד ציר. בדבריו הוא מסתמך על הרב חיים דוד הלוי שכתב⁵⁵:

"שכן לא גזרו חכמים אלא בדבר שכהרגלו בחול בא לידי כתיבה ומחיקה".

פסיקה דומה נכתבה בשו"ת מלומדי מלחמה⁵⁶, בספר "צבא כהלכה"⁵⁷ ובספר תורת המחנה⁵⁸.

50 שו"ת ציץ אליעזר חלק י סימן כא.

51 שער י, בפתחי שערים לג.

52 הרחבות שבת, פרק טו סעיף י.

53 לימוד ציר ניווט בשבת – עמ' 69-72.

54 חלק א סימן כב.

55 שו"ת עשה לך רב חלק ה סימן יא.

56 עמ' 158.

57 עמ' נט.

58 חלק ב עמ' 280.

סיכום: אחרוני זמננו נטו להחמיר בלימוד ציר ניווט בשבת, מטעם של שמא ימחוק ושמא יכתוב. והמקל יש לו על מי שיסמוך, במידה ומחביא את כלי הכתיבה לפני שבת.

ח. סיכום

במאמר זה דנתי בצדדי הסוגיה של למידה בשבת לצורך מטלה צבאית. ראינו סוגיה מורכבת, שבה ברוב הסוגיות נראה שיש מקום להקל, לכתחילה או בשעת הצורך. שונה הדבר בלמידה של ציר ניווט בשבת, שבו הנטייה היא להחמיר.

למרות האמור לעיל, ודאי שנכון לכתחילה להקדיש את השבת ללימוד תורה בלבד עד כמה שניתן. השרות הצבאי מאופייין בשחיקה בלימוד התורה, והשבת היא שמן המאפשר להתחזק בכך. מנסיוני, ברוב המקרים ובתכנון נכון ניתן לפנות את השבת מלימודי חול, ולהשקיע בלימוד תורה, בתפילות ובמנוחה.

ויהי רצון שנזכה למנוחה שלמה כפי האמור בדברי הנביא⁵⁹:

"אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ... כי פי ה' דבר".